

ERZURUMLU MUSTAFA DARİR'İN ESERLERİNDE GÖRME DUYUSU VE KÖRLÜK*

Esra EGÜZ*

ÖZET

Erzurumlu Mustafa Darîr, klasik Türk edebiyatının temellenmeye başladığı bir devir olan XIV. yüzyılda yaşamış bir şair ve nâsirdir. Sîretü'n-nebî, Kısâ-i Yûsuf (Yûsuf u Züleyhâ), Fütûhu's-Şâm Tercümesi, Yüz Hadis Yüz Hikâye gibi eserleri bulunan Darîr'in en önemli eseri, Hz. Muhammed'in hayatını konu edinen ve yurtiçi ve yurtdışındaki kütüphanelerde yüze yakın nüshası bulunan Sîretü'n-nebî'dir. Erzurumlu Mustafa Darîr, şiirlerinde kör anlamına gelen Darîr, Darîrî ve Gözsüz mahlaslarını kullanır. Bununla birlikte o, kör olduğu halde eserlerinde göz ve görme ile ilgili pek çok benzetme ve hayale yer veren bir şairdir. Görme duyusu ile ilgili söyleyişlerinde genelde mecaz yoluyla anlatımı tercih eder. Gözü, batını ve zahiri göz olarak ikiye ayırır ve daha çok batını göz üzerinde durur. Darîr'in eserlerinde yer alan körlükle ilgili ifadelerle baktığımızda ise onun hem genel olarak körlükten hem de özel olarak kendi körlüğünden bahsettiğini görürüz. Fakat o, eserlerinde körlüğü çoğunlukla gönül gözünün körlüğü olarak ele alıp işlemiştir. Bu yazı, Darîr'in eserlerinde geçen görme duyusu ve körlük ile ilgili unsurları sıralamayı ve bunları tasnif ederek değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler

Erzurumlu Mustafa Darîr, Klasik Türk edebiyatı, XIV. yüzyıl Türk edebiyatı, divan şiiri.

Giriş

XIV. yüzyılın önde gelen şair ve nâsirlerinden Erzurumlu Mustafa Darîr'in hayatı hakkında devrinin kaynaklarında bilgiye rastlamak güçtür. Bu sebeple onunla ilgili söyleyebileceklerimiz, kendi eserlerinde yer alan bilgilerden ibarettir. Buna göre doğum tarihini kesin olarak bilmediğimiz Darîr'in, "Mustafa b. Yusuf b. Ömer ed-Darîr el-Erzenü'r-Rumî" nisbesinden hareketle, memleketinin Erzurum, asıl adının da Mustafa olduğunu

* Makalenin geliş tarihi: 20 Nisan 2016 / Kabul tarihi: 31 Ağustos 2016.

** Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.
esraeguz@istanbul.edu.tr

söyleyebiliriz. Şiirlerinde bazen “Darîr”, “Darîrî”, bazen “Gözsüz”, kimi zaman da hem “Darîr” hem de “Gözsüz” mahlaslarını bir arada kullanan şairin, kör olduğu bilinmektedir; ancak onun doğuştan mı yoksa sonradan mı kör olduğu hakkında bilgimiz yoktur. Ünlü siyeri *Sîretü'n-nebî*'yi kaleme alırken, Arapça siyerlerden faydalanması, onun Arapçaya vâkıf olduğunu gösterdiği gibi, yine siyerinde yer alan Farsça şiirler bu dili de iyi derecede bildiğini kanıtlamaktadır. Darîr'in tasavvufî eğitimi ile ilgili olarak, *Fütûhu'ş-Şam* adlı eserinin nüshalarında karşılaşılan “Darîr-i hakîr Mustafa bin Yusuf bin Ömerü'l-Mevlevî” ifadesi, onun Mevlevî tarikatına mensup olabileceğini düşündürse de elimizde bu durumu ispatlayacak somut bir veri bulunmamaktadır. Bununla birlikte şairin Mevlana'nın tesiri altında kaldığı, hatta *Sîretü'n-nebî*'de zaman zaman *Mesnevî*'den alınan beyitlere ya da bu beyitlerin tercümelemelerine yer verdiğini belirtmemiz gerekir. Darîr'in asıl mesleği hakkında da kaynaklarda bilgi mevcut değildir. Onun kadı olduğunu ileri süren araştırmacılar olsa da şimdiye kadar bu bilgiyi ispat edecek hiçbir veriye rastlanmamıştır.

Darîr'in hayatını Anadolu, Mısır ve Mısır sonrası dönem olmak üzere üç kısımda inceleyebiliriz. Kendi eserlerinde onun Anadolu'daki hayatı hakkında hiçbir bilgiye rastlamayız, ancak Mısır'daki hayatı kısmen daha açıktır. O, *Sîretü'n-nebî*'de 1377 yılında Mısır melikiyle tanışmak ve görüşmek için Mısır'a gittiğini belirtir ve hatta bunu bir baht açıklığı olarak kabul ederek şunları söyler:

“Darîr ol yıl içinde kim Resûl'ün hicretine yidi yüz yitmiş tokuz yıl olmuşdu Darîr'e Mısır seferi rûzî oldu, çün Mısır şehrine geldi, dileği ol-ıdı kim Mısır melikine yitişe. Velîkin kandan ana ol devlet ya ol ihtişâm ve ol hürmet ya ol makâm ve ol menzilet kim mülûk hazretine yol bula ya sultânlar sohbetine harîf ola yâhûd bu sa'âdet issi cihânda kim-durur Mısır melikine harîf ü nedîm-durur.”¹

Mısır'da anlattığı hikâyeler ve menkıbelerle dinleyicilerin ilgisini çeken Darîr, bu sayede Memluk sarayına girmeyi başarır. Beş yıl boyunca sultanın huzurunda Hz. Muhammed'in hayatını, İslam ordusunun gazalarını, Şam, Mısır ve Irak'ın fetihlerini anlatır. O sırada atabek olan Berkuk'tan Hz. Muhammed'in hayatını anlatan bir eser yazması için emir

¹ Darîr, *Sîretü'n-nebî*, TSMK Koğuşlar No: 1001, vr. 5b.

alır ve *Sîretü'n-nebî*'yi yazmaya başlar. 1388 yılında tamamladığı eserini o dönemde tahta geçmiş olan Berkuk'a sunar. Berkuk, isyanlar ve iç karışıklıklar sebebiyle tahttan uzaklaştırıldığında, Darîr de Mısır'dan ayrılır. Darîr'in bundan sonraki hayatı hakkında bildiklerimiz ise onun *Fütûhu'ş-Şâm*'da anlattıkları ile sınırlıdır. Buna göre o, Mısır'dan ayrılınca önce İskenderiye'ye, oradan da Karaman ülkesine geçer. Burada dört yıl kaldıktan sonra, 1392 yılında Şam'a ve ardından Halep'e gider. Halep'te Emir Çolpan'ın himayesine girer ve 1393 yılında tamamladığı *Fütûhu'ş-Şâm* adlı eserini ona sunar. XV. yüzyılın başlarında öldüğü tahmin edilen şairin 1393 yılından sonraki hayatı hakkında elimizde bilgi bulunmamaktadır.

Edebiyat tarihlerinde Darîr'in *Kıssa-i Yûsuf (Yûsuf u Züleyhâ)*, *Yüz Hadis Yüz Hikâye*, *Sîretü'n-nebî* ve *Fütûhu'ş-Şâm* olmak üzere dört eserinden bahsedilir.

1367 yılında kaleme alınan *Kıssa-i Yûsuf* adlı mesnevi, şairin ilk eseri sayılmaktadır. Bununla birlikte eserde sadece bir yerde "Darîr" mahlasının geçmesi, "Gözsüz" mahlasına hiç rastlanmaması, Darîr'in diğer eserlerinde kendinden çokça bahsetmesine rağmen bu eserde hiç bahsetmemesi gibi hususlar, eserin Darîr'e ait olup olmadığı hususunda şüphe uyandırmaktadır.

Mensur bir eser olan *Yüz Hadis Yüz Hikâye* ise üslup yönüyle Darîr'in diğer eserleriyle pek örtüşmez. Zaten eserde ne "Darîr" ne de "Gözsüz" mahlaslarına rastlanmaktadır. Eserin Millet Kütüphanesi Ali Emîrî Şeriyeye Bölümü 1287 numaralı nüshasının cildinde yer alan "Darîr" yazısı sebebiyle, Darîr'e ait olduğu düşünülmüştür. Oysa aynı nüshanın içinde *Sîretü'n-nebî*'den alınmış olan "Mucize-i Nutk-ı Cemel ve Hikâyet-i Âhû" hikâyesi de bulunmaktadır. Müstensihin bu hikâye dolayısıyla nüshanın kenarına Darîr'in ismini yazmış olması muhtemeldir. Eserin başka yerlerinde ve diğer nüshalarında hiçbir şekilde Darîr'in adına rastlanmaması da bu ihtimali güçlendirmektedir.

Manzum ve mensur olarak kaleme alınan ve Hz. Muhammed'in hayatını konu edinen *Sîretü'n-nebî* ise şairin en önemli ve en hacimli eseridir. Eser, Berkuk'un emriyle yazılmış ve 1388 yılında yine ona sunulmuştur.²

² *Sîretü'n-nebî* ile ilgili yapılan birçok araştırmada, eserin yazılması emrini Melik Mansur'un verdiği belirtilmektedir. Gerçekten de eser yazılmaya başlandığında tahta

Ebu'l-Hasan el-Bekrî, İbn İshak, İbn Hişam gibi siyer yazarlarının eserlerinden faydalanılarak tercüme edilen eser, Darîr'e ait tasarruflar, değerlendirmeler, yorumlar ve şiirler ihtiva etmesi sebebiyle telifi bir kimlik kazanmıştır. Darîr'in son eseri *Fütûhu's-Şâm*'dır. Şâm'ın fethini anlatan bu eser, tıpkı *Sîretü'n-nebî* gibi nazım ve nesir karışık olarak kaleme alınmış ve 1393 yılında tamamlanarak Emir Çolpan'a sunulmuştur. *Fütûhu's-Şâm*, Vakıdî'nin eseri esas alınarak tercüme edilen bir eser olsa da Darîr'in bu eser dışında başka eserlere de müracaat ettiği, hatta zaman zaman kendi şiirlerine yer vererek eser üzerinde tasarruflarda bulunduğu gözlenmektedir. Bu sebeple *Fütûhu's-Şâm* da onun telifi tercümelerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Ancak *Sîretü'n-Nebî*'nin bu eserin yazılmasında bir hazırlık olduğunu belirtmek gerekir.

Yazının başında da değindiğimiz gibi Erzurumlu Mustafa Darîr, eserlerinde kendi hayatıyla ilgili bilgiler veren bir şair ve nâsirdir. Özellikle eserlerinin sebab-i telif bölümlerinde bu durum açıkça görülür. O, kendiyile ilgili konulara doğrudan değinebildiği gibi bazen de satır aralarında ve dolaylı olarak kendini anlatma yoluna gider. Bu yazıda Darîr'in kendi

---

Melik Mansur vardır. Fakat Darîr, eserin sebab-i telif bölümünde “Atabek-i ‘asâkir-i mansûre Darîr’e işâret itdi, eytdi...” ibaresi ile siyer yazma emrini o dönemde atabek olan bir kimseden yani Berkuk'tan aldığını belirtmektedir. Aynı ibarenin bazı nüshalarda “Atabek-i mansûr Darîr’e işâret itdi, eytdi...” şeklinde geçmesi, araştırmacıların bu ibareyi “Atabek Mansur Darîr’e işâret itdi, eytdi...” olarak okumasına ve eserin Sultan Mansur'un emriyle yazıldığını düşünmelerine sebep olmuştur. Bununla birlikte eserin sebab-i telif dışındaki bölümlerinde de Darîr'in siyer yazma emrini Berkuk'tan aldığını işâret eden beyitler bulunmaktadır. Aşağıdaki beyitler bunlardandır:

Velî ki Mısr meliki vü şâh-ı şeh Berkük
 İmâm-ı a'zam u sultân-ı Mısr u Şâm u Yemen
 Mutî'-i şer'-i Muhammed muhibb-i âl-i Resûl
 Şefik-ı halk hemîşe refik-ı 'akl u fiten
 Katı dürişdi katı tâ ki şer'î kâ'im ide
 Severdi dîni vü 'ilmi vü ehl-i 'ilmi igen
 Resûl'i sevdüğü gâyet de sîresin anun
 Buyurdi Gözsüz'e kim Türki dilce söylemen

(Darîr, *Sîretü'n-nebî*, TSMK, Koşuşlar Bölümü No: 993, vr. 2a. Ayrıca bkz. Esra Egüz, *Erzurumlu Darîr'in Sîretü'n-nebî'sinde Yer Alan Türkçe Manzumeler (İnceleme-Metin)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İstanbul, 2013, s. 1029.)

hayatında da yaşadığı bir olgu olan körlükle ve görme duyusu ile ilgili konuları eserlerinde ne şekilde ele aldığını örneklerle göstermeye çalışacağız.

1. Erzurumlu Darîr'in Eserlerinde Göz ve Görme Duyusu

Erzurumlu Darîr'e gelinceye kadar Türk edebiyatında *Atebetü'l-hakâyık*'ın yazarı Edib Ahmed Yükneki, körlük yönü ile bilinen şairlerin başında gelir. Fakat o, eserinde genel olarak körlükle ya da kendi körlüğüyle ilgili bir söyleyişte bulunmaz. Yalnız eserin son kısmında müellifi belli olmayan bir şairin Yükneki hakkında yazdığı aşağıdaki dörtlük yer almaktadır:

toga körmez erdi edibning közi
tükeci bu on dört bab içre sözi
yagan bolsa yüklüg özesinde zer
anını tuşu bolgay bu söznüng azi³

Bu dörtlükten Edib Ahmed Yükneki'nin doğuştan kör olduğu anlaşılmaktadır. Darîr'den önce Yükneki dışında kör olduğunu bildiğimiz bir şair bulunmamaktadır. Fakat Darîr'e gelinceye kadar pek çok şair körlükle ilgili hikâyeler yazmışlardır. Mevlânâ'nın *Mesnevi*'sinde kör şeyhin Kur'an okurken gözlerinin açılmasını anlatan hikâye ile bir körün Hz. Muhammed'in evine gelmesi ve Hz. Ayyşe'nin ondan çekinip kaçması hadisesini anlatan hikâye bunlardandır.⁴ XIV. yüzyıl Türk edebiyatına baktığımızda ise kendisi kör olmamasına rağmen, özellikle hikâyelerinde körlükten ve gönül gözünden bahseden Gülşehrî'yi görürüz. O, *Mantku't-tayr*'ında bulunan iki hikâye ile bu durumu ele alır. Bunlardan biri Safvan

³ Edib Ahmed b. Mahmud Yükneki, *Atebetü'l-hakâyık*, Haz. Reşid Rahmeti Arat, TDK, Ankara, 2006, s. 79. Dörtlüğün günümüz Türkçesine çevirisi ise şu şekildedir:

“Edibin anadan doğma, gözü görmezdi;
sözi bu on dört bâb içinde tamamlandı;
üzerinde altın yüklü bir fil olsa,
bu söz, en az, ona benzetilebilir.”

Edib Ahmed b. Mahmud Yükneki, *a.g.e.*, s. 100.

⁴ Bkz. Mevlana, *Mesnevi*, Çev. Veled İzbudak, C. III, MEB, İstanbul, 1988, s. 149-152 ve C. VI, s. 56-59.

adlı bir Arap beyinin hikâyesidir. Safvan, müşrik iken Hz. Muhammed'i görerek Müslüman olan bir zattır. Başta Ebu Cehil olmak üzere Hz. Muhammed'in peygamberliğine inanmayanları kör olarak vasfeder. Hatta kendinin de puta taptığı dönemde kör olduğunu belirtir.⁵ *Mantıku't-tayr*'daki bir diğer hikâye ise bir göz tabibi ile kör arasında geçer. Bu hikâyede bir göz tabibinin doğuştan kör bir kimseyi tedavi etmesi, fakat tedavi sonunda gözleri açılan körün, hakikatte renklerin daha önce zihninde tasarladığından farklı olduğunu görüşü anlatılır.⁶

Bazı şairlerse körlükle ilgili hikâyelere yer vermemekle beraber şiirlerinde göz ve görme ile ilgili konulara değinir, körlükle ilgili sanatlı söyleyişlerde bulunurlar. Örneğin Yunus Emre'nin bazı şiirlerinde münafıkları ve müşrikleri kör olarak vasıflandırması bu tür örneklerdendir.⁷ Âşık Paşa ise

⁵ Aşağıdaki beyitler, bu hikâyeden alınmıştır:

184. Çün görür Safvân ki Bucehl'ün gözi
Görimez kim bile dünden gündüzi
185. Eydür iy Bucehl dünyâ karanu
Gice-y-idi ev bucağı dür tolu
186. Gerçi gözüm var-ıdı görmez-idüm
Karanudan ol yana varmaz-ıdum
187. Çün güneş togdı görindi dür bana
Sen ki gözsüzsün görünmedi sana
188. Gözlü ne kim gice yavıkuısar
Girü ırte olıcağaz bulısar
189. Gözsüzün kim derdi bî-dermân-durur
İrtesiyle gicesi yıksân-durur
190. Ben bir inçü gice düşürmiş-idüm
Karanuda terkini urmuş-ıdum
191. İрте çün oldı girü buldum anı
Kör ola her kim 'ayıblaya beni

Kemal Yavuz, *Gülşehri'nin Mantıku't-tayr'ı (Gülşen-nâme) -Metin ve Günümüz Türkçesine Aktarma-*, C. I, Kırşehir Valiliği Yayını, nu. 12, Ankara, 2007, s. 28-30.

⁶ Kemal Yavuz, *a.g.e.*, s. 286-299.

⁷ Aşağıdaki beyitler bunlardandır:

- Kördür münâfikun gözi yarın kara koyar yüzi
Halkun bana acı sözi gerek şekeristân ola (4/6)
- Yünus dimedi bu sözi câna toldı dost âvâzı
Kördür münâfikun gözi ya ben niçe göstereyin (268/9)

Garibname'de körlükle ilgili bir hikâyeye yer vermemekle beraber, o da Darîr gibi göz kavramını baş gözü ve can gözü olarak iki ayrı şekilde ele alarak işler.⁸

Erzurumlu Darîr'e geldiğimizde ise onun özellikle *Sîretü'n-nebî* adlı eserinde göz ve görme ile ilgili pek çok unsura yer verdiğini görürüz. Bunda eserin hacminin de etkisi vardır. Zira *Sîretü'n-nebî* altı ciltten müteşekkil bir eserdir ve 506 Türkçe şiiri ihtiva eder. Bu şiirlerde Darîr, göz ile ilgili pek

Sagır işitmez sözi gice sanur gündüzi
Kördür münkirün gözi 'âlem münevver ise (299/4)

Devletlüler sever bizi her dem sorar hâlümüzi
Kördür münkirlerün gözi görmeyiser dervişleri (374/9)

Mustafa Tatçı, *Yunus Emre Divanı*,

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78411/yunus-emre-divani.html>

⁸ Âşık Paşa, evliyanın kulağının da gözü vardır diyerek onların bu gözleri ile manalara vâkıf olduklarını ifade eder:

7663 Bunların kavli kavildür sözi söz
Ma'ni yüzün gördi bunlar göze göz

7664 Kulığında bunların göz var-durur
Söz içinde ma'niyi ol göz görür

Âşık Paşa, *Garib-nâme (Tıpkıbasım, Karşılaştırmalı Metin ve Aktarma)*, Haz. Kemal Yavuz, TDK, İstanbul, 2000, C. II/1, s. 391.

Aşağıdaki beyitlerde de yine aynı durum görülür:

9290 Açuğ ola cân kulağı söz dapa
İşidiçek ma'niyi karşı kapa

9291 Cân göziyle göre bu ma'nî yüzün
Kıymet eylep ol duta ma'nî sözün

9292 Göz kulak işdür görür her nesneyi
Cân gönül anlar bilür her ma'niyi

9293 Göz içinde bir kulak var işdür
'İbret almak anın anun işdür

Ve in-yekâdu'llezîne keferû le-yüzliküneke bi-epsârihim 68/51

9294 Hem kulakda gizlü bir göz var-durur
Hikmetün ma'nîsini ol göz görür

9295 Kankı gözde kim kulak açılmadı
'İlm ü 'ibretten ana saçılmadı

9296 Kankı kulak kim anun yokdur gözi
Olmadı ma'lûm ana ma'ni yüzi

Âşık Paşa, *a.g.e.*, C. II/2, s. 703-705.

çok hayal, benzetme ve imaja başvurur. Hatta eserde, bütünüyle gözden bahseden şiirler bulunur. Aşağıdaki şiirde Darîr, Hz. Hatice'yi, Hz. Muhammed'in kıymetini bilmesi açısından "cevher-şinas" olarak tanımlar ve onun dürr-i yetime müşteri olduğunu ifade ederken, bütün bir şiir boyunca gözün ve görmenin öneminden bahseder:

Zihî devlet ki dünyâda göz-imiş
İgen eşekk kişiler gözsüz-imiş

Göz ol degül kim anun gözi görmez
Göz oldur kim gözün ol yüzden ırmaz

Karanuyı görür nûrı göremez
Fehimsüz kişi bu söze iremez

Gice dünya vü gündüz ol cihândur
Bu ten iklim ü ol iklim cândur

Kişi kim cism[i] görür cânı görmez
Pes ol küfri görür îmânı görmez

Gözün var mı bu iki dürlü halkı
Görüp bil kankısının yahşi hulki

Asıl kankısıdur bî-asl kankı
Vasıl olan kişi kim fasl kankı

Ol aslî 'âlemün halkı nicedür
Kim ol 'âlem bu 'âlemden yücedür

Bu fânî 'âlemün halkın göre hem
Görüp aslın u fer'in ola epsem

Olardan olma kim aydını görmez
Görür tîni velîkin dîni görmez⁹ (149)

Görüldüğü gibi Darîr, gözü ikiye ayırıyor: Zahiri gören göz ve batını gören göz. Zahiri gören göz karanlığı görüyor, ama aydınlığı göremiyor; cismi görüyor, fakat candan haberi yoktur; küfrü görüyor, lakin imana yol bulamıyor. Hal böyle olunca ten gözü, birçok bakımdan eksik kalıyor ve ten

⁹ Egüz, *a.g.t.*, s. 607-608.

gözünün göremediklerini görmek için, gönül gözüne ihtiyaç hâsıl oluyor. Darîr'e göre, gönül gözüyle bakmadan, sadece ten gözüyle bakarak olayların içyüzlerine vâkıf olmak mümkün değildir. Zira zahiri gören ten gözü, hayvanlarda da bulunur; bu sebeple insanı hayvandan ayıran özellik, gönül gözüdür:

Göz oldur kim gözede âhirini

Bu ten gözi gözedür âhûrını

Bu hayvân bigi zâhiri görür pes

Anunçün câhil oldu kaldı nâkes¹⁰ (194/7-8)

Sadece ten gözünü göz olarak adlandırmak da doğru değildir. Yakıncılığı olmayan, yürek ateşinin içinden gelmeyen söze söz denmemesi gerektiği gibi, sadece zahiri gören göze de göz demek doğru olmaz:

Söz ki sûzı olmadı ol söz degül

Göz ki bâtın-bîn degüldür göz degül¹¹ (294/2)

Ten gözü dış göz ise, gönül gözü de bir nevi iç gözdür. Söylenen sözün arkasındaki manayı, asıl kastedilmek isteneni ancak bu içteki göz idrak eder. Darîr, bu durumu Yunus havasında kaleme aldığı aşağıdaki beyitlerle verir:

Bu gözden içerü bir göz dahı var

Bu sözden içerü bir söz dahı var

Kim ol göz gördüğü ma'nî yüzidür

Ol iç söz didüğüm ma'nî sözidür¹² (437/7-8)

Bir sözün binlerce manası vardır. Bunların hangisinin kastedildiğini akıl gözü anlar. Akıl gözü, sözün denizine girer ve onun gerçek yüzünü görür:

Şem' gibi söz cümle yüz-durur

'Akl dahı key görücü göz-durur

'Akl gözidür sözün yüzün gören

¹⁰ Egüz, *a.g.t.*, s. 676.

¹¹ Egüz, *a.g.t.*, s. 903.

¹² Egüz, *a.g.t.*, s. 1154.

‘Akldur sözün denizine giren¹³ (345/3-4)

Bilgili insanlar, bu iç göze sahiptirler. Onların ârif olmalarının ve irfan yardımıyla bilmelerinin sebebi de bu iç gözdür:

Pes bilüre söylegil her bir sözi
Kim bilürün dört-durur görür gözi
İki göz dahı içinde var-durur
Anun-ıla ‘ârif ü server-durur¹⁴ (345/14-15)

Böyle insanlar Allah’a doğrulukla iman eden ve Hz. Muhammed’in hak peygamber olduğuna inanan kimselerdir. Zira ancak gönlüne göz verilenler, Hz. Muhammed’e inanırlar:

Gönlüme göz virdi gördüm ol eri
Kim ol-imiş Hak Çalab peygamberi¹⁵ (468/16)

Hz. Muhammed’e inanmayanlar, gözleri, kulakları ve gönülleri mühür-lenmiş kimselerdir:

Kimse var mı ki anun kim-idüğini bilmez
Meger ki gönli kulagı gözi muhattemdür¹⁶

Diğerleri ise Hz. Muhammed’i görseler de onu anlayamazlar. Zira Hz. Muhammed aydır, ona inanmayanlar ise kördür. Hal böyleyken körün ay’ı görmesi ne mümkündür?:

Meger gözsüz görimeye ol ayı
Saçı ve’l-leyli yüzi ve’d-duhâyı¹⁷ (174/5)

Hz. Muhammed’in mucizelerine sadece gönül gözü ile gören ve bu sayede işlerin içyüzlerine vâkıf olanlar inanırlar. Peygamberin mucizelerini inkâr edenlerin gözlerinde ise perde vardır:

¹³ Egüz, *a.g.t.*, s. 997.

¹⁴ Egüz, *a.g.t.*, s. 998.

¹⁵ Egüz, *a.g.t.*, s. 1212.

¹⁶ Nesrin Altun, *Erzurumlu Darîr’in Fütûhu’s-Şâm tercümesi: Giriş-Metin-Açıklamalı Dizin*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1996, s. 195.

¹⁷ Egüz, *a.g.t.*, s. 644.

Anun kerâmetine gözi anlayan inanur
İnanmayan ana şol gözdeki sebeldendür¹⁸ (165/4)

*Sîretü'n-nebi'*de ayrıca Hz. Muhammed'in gözünden de bahsedilir. Darîr, asıl gözün Hz. Muhammed'in gözü olduğunu, diğer gözlerin sadece ismen göz olduğunu dile getirir. Zira Hz. Peygamber, Allah'a "Ya Rabbi bana eşyanın hakikatini göster" diye dua etmiştir. Bu sebeple her şeyi eksiksiz doğru olarak gören kişi odur:

Gözler anun gözleridür bî-gümân
Dahı gözlerün adı gözdür hemân
Anı kim görmek gerekdi gördi hak
Gördi diyicek anı eydün sadak¹⁹ (455/10-11)

Hz. Muhammed'in Mirac gecesinde "kabe kavseyn" makamına erişmesi de, yine bu çerçevede ele alınır. Hz. Muhammed'in gözü o makamı görmüştür; bu sebeple o, gözünün nuruyla körleri iyileştirir:

Gözi çün kim kâbe kavseyn gözledi
Okı atdı dahı yayı gizledi
Gözi nûrı gözsüzi gözlü kılur
NaHS görürse sa'd ilduzlu olur²⁰ (210/10-11)

Hz. Muhammed, kulağın işitme kabiliyeti, gözün feridir. *Sîretü'n-nebi'*de Hassan b. Sabit'in dilinden verilen şu beyit bunu ifade eder:

Ulu kiçi hep ana uymış-ıduk
Kulaga sem'-idi hem gözün ferî²¹ (503/5)

*Sîretü'n-nebi'*de yer alan ve beşerî aşkı konu edinen az sayıdaki şiirde de gözün sevgili ve âşık için ifade ettiği anlamlar üzerinde durulur. Buna göre âşık, sevgilinin gözlerine bakarsa ona tutulup esir olacağını bilir ve bu yüzden sevgilinin gözlerine bakmaktan çekinir:

¹⁸ Egüz, *a.g.t.*, s. 629.

¹⁹ Egüz, *a.g.t.*, s. 1193.

²⁰ Egüz, *a.g.t.*, s. 704.

²¹ Egüz, *a.g.t.*, s. 1274.

Egerçi kul iden anun yüzidür
Yüzinden dahı bu fitne gözidür

...

Dutayım kendü önümde gözümü
Durayım dirşüreyim kendüzümü

Ki gözdür mübtelâ iden kişiyi
Belâya uğradan erkek dişiyi²²

(310/16, 21-22)

Sevgili ise âşğının halini, tavrını anlamak için onun gözlerine bakar ve âşğın gözlerini kaldırmadan yere bakmasının, onun edepli ve yiğit bir kimse olduğuna delalet ettiğini düşünür:

Gözin öninde dutmuşdur mü'eddeb
Ki erlikden bu fi'lüm bir nişândur²³ (311/7)

Görüldüğü gibi, Erzurumlu Darîr'in şiirlerinde görme olgusu ile ilgili beyitler farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Darîr, gözü zahiri gören göz ile batını gören göz olarak iki şekilde ele almıştır. Ona göre zahiri gören göz bir önem arz etmez; önemli olan batını gören göz, yani gönül gözüdür. Zira insanı hayvandan ayıran göz, bu gözdür. Gönül gözü açık olmayanlar, her ne kadar görseler de kör sayılırlar. Bu kişiler, işlerin özüne vakıf değillerdir. Hal böyle olunca onlar, Hz. Muhammed'i ve onun mucizelerini de anlayamazlar. Darîr, ayrıca şiirlerinde Hz. Muhammed'in gözünden de bahsetmiştir. Ona göre, Hz. Muhammed her şeyin aslını gören tek kişidir. Bu sebeple asıl göz, onun gözüdür. Son olarak siyerde yer alan bir şiirde de gözün beşerî aşktaki önemine değinilmiş ve gözün insanı aşka düşüren en önemli etken olduğundan söz edilmiştir.

2. Erzurumlu Darîr'in Eserlerinde Körlük

Erzurumlu Darîr'in eserlerindeki körlük olgusunu, genel olarak körlük ve şairin kendi körlüğü olmak üzere iki başlık altında incelemek mümkündür.

²² Egüz, *a.g.t.*, s. 933-934.

²³ Egüz, *a.g.t.*, s. 935.

2.1. Genel Olarak Körlük

Körlük, Darîr'in şiirlerinde sıkça yer bulan bir kavramdır. Onun kör olarak vafettiği kişiler genellikle gönü kör olan kişilerdir. Darîr onlar için,

Anun şerhini kim eydür i Gözsüz
Velî gözsüz olur gözsüz [ü] yüzüz

Gözi yokdur göre gündüzle tağı
Ki halkun yolına kura tuzağı

Görine dilkülene halk öninde
Hezârân la'net işide sonunda²⁴ (160/19-21)

der ve onların dış görünüşlerinin iyi olmasına rağmen, içlerinin kötü olduğunu şu sözlerle ifade eder:

Ki bakar gözle illâ gönli kördür
Sureti yigin ü sîreti hõrdur²⁵ (160/26)

Bu kişilerin gözleri görür, fakat kulakları kapalıdır. Söyleneni işitirler, lakin kulakları duymaz ve söylenen söze göre iş yapmazlar:

Alardan olma ki görür gözi vü gözsüzdür
Sözi işidür ü illâ kulakları mesdûd²⁶ (58/12)

Darîr, şiirlerinde insanın gönül gözünün kapanmasına sebep olan etkenlerden de bahseder. Bunlardan biri dünyayı çok sevip bu sevgi ile âhireti unutmaktır:

Dünya meyli gözi gönli kör ider
Girçek eydür bu sözi kâyil kişî²⁷ (246/10)

Dünya murdarına batan bu kişilerin, cehaletleri sebebiyle gözleri görmez olur. Onlar velileri, cihan sultanlarını bile beğenmez, onların değerini anlamazlar:

²⁴ Egüz, *a.g.t.*, s. 621.

²⁵ Egüz, *a.g.t.*, s. 621.

²⁶ Egüz, *a.g.t.*, s. 461.

²⁷ Egüz, *a.g.t.*, s. 779.

Zî gözsüz kim gözi gündüzi görmez
Kişinün câhili ma'nîye irmez

Gözi görmez olur ince hilâlî
Budur câhillerün hâlî vü kâlî

Batıpdur dünya murdârına dün gün
Kalıpdur kamusı mahrûm u magbûn

Cihân serverlerine hôr bakarlar
Velîlere yaramaz ad dakarlar

Göremezler olarun ay yüzini
'Aceblenüz gönüller gözsüzünü

Gönül gözsüzi yavlak yüzüze olur
Sefîh oldur ki gönli gözsüz olur²⁸ (194/1-6)

Gönlü kör eden bir diğere şey de kibirdir. Darîr, kibir ile küfür arasında fark olmadığını şu sözlerle dile getirir:

Kibr kör ider kişinün gönlini
Kibr-ile küfr arasında yok hudûd²⁹ (262/8)

Haset, yine gönül gözünü kapatan bir huydur. Yahudiler Hz. Muhammed'in gerçekten peygamber olduğunu bilmelerine rağmen, ona iman etmemişlerdir. Çünkü kıskançlıkları ve çekememezlikleri onların gönül gözlerini kör etmiştir:

Yahûdî cümlesi bildi ki hak resûldür ol
Velî ki kıldı hased gönli gözlerin a'mâ³⁰ (286/5)

Sefâhat, zevk ve eğlenceye aşırı düşkünlük de gönül gözünün kapanmasına sebep olur. Darîr'e göre kötü sözler söyleyip küfretmek de gönlü kör olanların alametlerindendir:

Sefâhat hem-çü sögmek söylese dil
Gönül körlerinün oldur nişânî³¹ (390/6)

²⁸ Egüz, *a.g.t.*, s. 676.

²⁹ Egüz, *a.g.t.*, s. 817.

³⁰ Egüz, *a.g.t.*, s. 876.

³¹ Egüz, *a.g.t.*, s. 1064.

Böyle kişilerin gönül gözleri kör olduğu için, kulakları da iyi sözleri işitmez. Bu yüzden bu kimselere öğüt vermek nafil ve boşunadır:

Anun kim gönli gözi kör olupdur
Ma'ânî dinlemez kerdür hemîşe³² (431/10)

***

Gönli kör kişiye öğüt virme
Bî-delil itmegil delâlet ana³³ (335/9)

***

Bilmeze sen bildüremezsın sözi
Gözsüze gör dimegil görmez gözi³⁴ (409/20)

Onlar kendi hatalarını, kusurlarını görmeyip, başkalarının ayıplarını görürler. Bu da onların kör olduklarına delalet eder:

Kör oldur kim öğüt sözi işitmez
Kör oldur görüp öğrenüp iş itmez
Görür 'aybını halkun kendünün yok
Cihân halkından anun 'aybidur çok³⁵ (432/12-13)

Darîr bu kişilere öğüt verirken, “gör fakat kendini görme, bil lakin bilmez gibi konuş” diyerek tevazu yolunu gösterir:

Gör illâ görmez ol sen kendüzün
Bilgil ü bilmez gibi söyle sözün
Gözsüz olgıl illâ gözsüz olmagıl
Dillü dilsiz ol u yüzsüz olmagıl³⁶ (267/8-9)

Bazen de bu kişilerden uzak durmak gerektiğini dile getirir ve bunun için Allah'a şöyle dua eder:

İlâhî Gözsüz'i gözsüz kişiden
Irak eyle işiden diye âmîn³⁷ (163/7)

³² Egüz, *a.g.t.*, s. 1139.

³³ Egüz, *a.g.t.*, s. 976.

³⁴ Egüz, *a.g.t.*, s. 1105.

³⁵ Egüz, *a.g.t.*, s. 1141.

³⁶ Egüz, *a.g.t.*, s. 825.

³⁷ Egüz, *a.g.t.*, s. 626.

Darîr'in kör olarak adlandırdığı bir diğer grup da Hz. Muhammed'i anlamayan insanlardır. Bu insanların da gönül gözleri kördür. Darîr, bu durumu *Sîretü'n-nebi'* de ve *Fütûhu's-Şâm'* da çeşitli beyitlerle defalarca dile getirmiştir:

Meger gönli gözi kör ola ol kim
Göricek sevmeye ol hûb cemâli³⁸ (114/5)

***

Zihî gözsüz kişi seni göremez
Güneş nice'ydügin ne bilür ebkem³⁹ (125/6)

***

Meger gözsüz göremeye ol ayı
Saçı ve'l-leyli yüzi ve'd-duhâyı⁴⁰ (174/5)

***

Gözi yok kişi çün görmez nûrı
Degül ol kişi min-ulü'l-ebâr⁴¹ (300/5)

***

Zihî gözsüz gönüli karanu kim
Göre ol mâhı vü olmaya mâyil⁴² (435/10)

***

Kimün kim gönli gözi görmez anun
Gözi n'itsün çü gönli bî-basardur⁴³ (209/6)

***

Ulu Peygamber oldur Hak Resûli
Anı her kim göremez gözi kördür⁴⁴ (209/12)

***

Zihî gözsüz kavumdur bu halâyık
Degül baş gözi gönli gözi kemdür⁴⁵ (48/1)

³⁸ Egüz, *a.g.t.*, s. 551.

³⁹ Egüz, *a.g.t.*, s. 568.

⁴⁰ Egüz, *a.g.t.*, s. 644.

⁴¹ Egüz, *a.g.t.*, s. 916.

⁴² Egüz, *a.g.t.*, s. 1149.

⁴³ Egüz, *a.g.t.*, s. 701.

⁴⁴ Egüz, *a.g.t.*, s. 702.

⁴⁵ Egüz, *a.g.t.*, s. 447.

***

Kişi ki Ahmed'i sevmez Ahad anı sevmez
Dimegil âdem ana ol hemân dîv-i deddür

Kimesne hüsn-şinâs yokdur ola anuñçün
Bir iki yüzsüz ü gözsüz-ile mu'arbeddür⁴⁶ (488/21-22)

***

Bunca mu'cizler ki gösterdi 'ayân
Bunca dürlü şerh ü takrîr ü beyân

Çün ki kerr ü kör olupdur halkumuz
Lâ-cerem münkirlik oldı hulkumuz⁴⁷ (146/10-11)

***

Gözede ol yüzi anlamaya zehî gözsüz
İşide dinlemeye bu sözi zehî kevden⁴⁸ (274/28)

***

Çü gözsüzler göremez hûb cemâlî
Darîr'e eydünüz kessün makâlî⁴⁹ (228/22)

***

Gönlünün kör olduğın görün kim
Güneşi istemezsiniz illâ şeb⁵⁰

Aynı düşünce *Sîretü'n-nebi'* de Hz. Muhammed'in dilinden söylenen aşağıdaki beyitlerle de tekrarlanır:

Hîç göremedi bu nûrî gözleri
Zihî dünyâ âhîret gözsüzleri⁵¹ (83/9)

***

Beni gözsüz kişiler görebilmez
Meger kâfir kılur benden teberrâ⁵² (172/22)

⁴⁶ Egüz, *a.g.t.*, s. 1246-1247.

⁴⁷ Egüz, *a.g.t.*, s. 604.

⁴⁸ Egüz, *a.g.t.*, s. 849.

⁴⁹ Egüz, *a.g.t.*, s. 742.

⁵⁰ Altun, *a.g.t.*, s. 10.

⁵¹ Egüz, *a.g.t.*, s. 507.

⁵² Egüz, *a.g.t.*, s. 643.

Bazen de Darîr, gönlü kör olan kişilerden isim vererek bahseder. Bunlardan biri Ebu Leheb'dir. Darîr, onun gözünün ve gönlünün karanlık olduğunu bu yüzden Hz. Muhammed'in mucizelerini göremeyip küfre mağlup olduğunu anlatır:

Zîrâ mahcûb-ıdı maglûb küfre
Gözi gönli karanu kör bedbaht
Göremez ancılayın mu'cizâtı
Kalupdur küfr-ile magrûr [u] bedbaht⁵³ (74/1-2)

***

Güneş bigi yüzini gör[i]mez zihî gözsüz
Ne çâre çün kim ana Allâh eyle kıldı nasîb⁵⁴ (76/4)

Siyerde gönül gözünün kör olduğu belirtilen bir diğer kişi Ebu Cehl'dir. Darîr, onun cehaleti sebebiyle kör olduğunu şu beyitle ifade eder:

Cehlidür İblîs'i iblîs eyleyen
Cehl idüpdür gör Ebû Cehl'i kebûd⁵⁵ (262/12)

Habeşli bir rahip de Ebu Cehl için, onun kendini Hz. Muhammed ile kıyaslamasına hatta kendini üstün görmesine tepki göstererek ona "gözsüz" der:

Ne katı gözsüz-imiş gözün senün
Ya'nî sa'd ola mı yılduzun senün
Sen susuz ol âb-ı hayvân çeşmesi
Sen ölü katunda ol cân çeşmesi
Çıksun ol göz kim göricek bilmeye
İstedüğine iricek bulmaya⁵⁶ (210/12-14)

Aynı şekilde Ebu Talib, Ebu Cehl için "gözsüz" derken,

Zihî katı yüzlü yüzsüz kişisin
Gözlüsin illâ gözsüz kişisin⁵⁷ (217/9)

⁵³ Egüz, *a.g.t.*, s. 492.

⁵⁴ Egüz, *a.g.t.*, s. 494.

⁵⁵ Egüz, *a.g.t.*, s. 818.

⁵⁶ Egüz, *a.g.t.*, s. 704.

⁵⁷ Egüz, *a.g.t.*, s. 716.

Hız. Muhammed'in amcasının oğulları Abbas ve Talib de Ebu Cehl'in karanlıkta kaldığını ve nuru göremediğini belirterek şunları söylerler:

Görmedüm ben sencileyin bir pelîd
'Aklı eksük gözi vü gönli a'mâ

Karanlıkda kalırsın ebed
Görmeyiser gözlerün nûr-ı ziyâ⁵⁸ (255/2-3)

Hız. Ebu Bekir ise hem Ebu Cehl'in hem de Ebu Leheb'in Hız. Muhammed'in kıymetini bilmedikleri için gözsüz olduklarını şu sözlerle ifade eder:

Kıymetün bilimez-ise ne 'aceb
Çün ki gözsüzdür Bû Cehl ü Bû Leheb⁵⁹ (232/12)

Ümeyye b. Halef de Hız. Ebu Bekir tarafından gözsüz olarak adlandırılır. O, kölesi Bilal'in değerini bilememiş, bu haliyle nuru görememiştir:

İllâ çün örtülüdür gözün senün
Lâ-cerem bî-tu'mdur sözün senün

Sen minâre göremezsın gündüzün
Ne bilesin degme sözün sen yüzün

Sen güneşün göremezsın nûrını
Ne bilesin perdeler mestûrını⁶⁰ (187/7-9)

Hız. Muhammed Arap kavimlerini dine davet ederken onlara, Hız. Muhammed'e uymamaları gerektiğini söyleyerek pek çok kişiyi iman etmekten vazgeçiren Nacire de, Darîr tarafından Hız. Muhammed'i göremediği ve ona iman etmediği için kör olarak vasıflandırılır:

Gönli gözi kûr-ıdı hem oldı kûr
Ölmedin oldı ana dünyâsı gûr

Görmedi hiç şuncılayın gündüzi
Kim yüzünden utanurdı gün yüzü

Alnı ayı ayı aydınlandırur
Sözi susuzları suya kandurur

⁵⁸ Egüz, *a.g.t.*, s. 800.

⁵⁹ Egüz, *a.g.t.*, s. 749.

⁶⁰ Egüz, *a.g.t.*, s. 665.

Gözsüz anı göricek gözlü olur
Nahs irerse sa'd ilduzlu olur

Gör nice kördür ki göremez anı
Göz degül bezdür kanı sahh göz kanı⁶¹ (247/4-8)

Hz. Hatice'nin amcasının oğlu olan Varaka b. Nevfel de, Hz. Muhammed'i layıkıyla bilmedikleri için kavmini ve kendini gözsüz olarak adlandırır:

Ne bilür bu 'aklı eksük kavmumuz
Gözsüzüz görmezüz anı kamumuz⁶² (146/5)

Hz. Muhammed'in azatlı kölesi olan Zeyd b. Harise, kendisini almaya gelen ailesine itiraz edip, Hz. Muhammed'in yanında kalmak istediğini söylediğinde, ailesi buna şaşırır. Zeyd de onlara, sizin gönlünüz karanlık olduğu için göremezsiniz der:

Sizün karanu-durur gönlünüz göremezsiz
Anunçün oglunı kılmak taleb sana yigdür⁶³ (173/2)

Başlarda müşrik iken sonradan Müslüman olan Umeyr b. Vehb de kendisinin önceleri kör olduğunu ve karanlık içinde yaşadığını, fakat sonra Allah tarafından inayet sürmesi ile sürmelendiğinde gözlerinin açıldığını ve küfrünün imana döndüğünü şöyle dile getirir:

Cevâb eydem size şâfi teg anlan
Ki biz a'mâ-idük mechel mufassal

İçümüz taşumuz karanu-y-ıdı
Basîretsüz ü cehl-ile mukaffel

'Înâyet kühlîni her kime kim Hak
Kılur rûzî olur gözi mükehhel

Gözi açıldığı oldur kişünün
Kim olur küfri İslâm'a mübeddel

⁶¹ Egüz, *a.g.t.*, s. 780.

⁶² Egüz, *a.g.t.*, s. 603.

⁶³ Egüz, *a.g.t.*, s. 643.

Bana kühl-i 'azîzî irdi Hak'dan
Egerçi kör idüm ben dahı evvel

İlerü görür idüm Mustafâ'yı
Göremez imişüm ben mu'attal

Bu kez kim gözüm açdum gördüm anı
Kim ol peygamber-imiş halka mürsel⁶⁴ (342/10-16)

Darîr, hastalık sebebiyle ağrıyan göze erenlerin eli ile deva bulunabileceğini söylerken, şakî olarak adlandırdığı insanların gözleri açık da olsa aslında görmediklerini söyler:

Gözi var-ıdı [hem] gördi ezelden
Velî gözsüz 'illetden sebelden

Du'â ol ağrıyan göze devâdur
Erenler eli ana tütîyâdur

Şakî oldur gözi yiriyle yokdur
Niceme gözleri şimdi açukdur⁶⁵ (447/5-7)

Zira kişinin gözünün nuru varsa, onun hastalığının iyileşme imkânı vardır. Fakat gönlü kör olana sürme çare olmaz:

Gözün nûrı olıcak derdine devâ vardur
Ne assı gözsüze çok tütîyâ-y-ıla tekhîl⁶⁶ (238/21)

Görüldüğü gibi Darîr, körlük kavramını daha çok mecazî yönden ele almış ve inanmayıp gönül gözü kör olanları kör olarak nitelemeyi tercih etmiştir. Ona göre bu kişiler beden gözleri görse de gönül gözleri görmediği için doğru ile yanlış ayıramazlar, üstelik öğüt de dinlemezler. Dünyaya tapın, ahireti düşünmeyen, zevke eğlenceye dalmış bu kişilerin bir kısmı ise kibir ve kıskançlık gibi kötü huyları sebebiyle gönüllerini karartmışlardır. Bunlar Hz. Muhammed'e inanmaz, onun mucizelerini görmezden gelirler ve onlar bu halleriyle karanlıkta kalmaya mahkûmdurlar.

⁶⁴ Egüz, *a.g.t.*, s. 991-992.

⁶⁵ Egüz, *a.g.t.*, s. 1177.

⁶⁶ Egüz, *a.g.t.*, s. 761.

2.2. Şairin Kendi Körlüğü

Körlük, Darîr'in hayatı kadar edebî kişiliğine de tesir etmiştir. Her şeyden önce o, kendine mahlas olarak “gözleri görmeyen” anlamına gelen “Darîr” ve “Gözsüz” kelimelerini seçmiştir:

N'olaydı Gözsüz eydür ben siyeh-rû
Anun basduğı yirde toprag olsam⁶⁷ (59/10)

***

Darîr bu tercümede ol Resûl'i
Salâvat-ıla anduğı hemîndür⁶⁸ (98/16)

Darîr'in şiirlerinde onun doğuştan mı yoksa sonradan mı kör olduğuna dair bir işarete rastlanmaz; fakat o, zaman zaman gözlerinin görmemesini şiirsel sebeplere bağlar. Örneğin gözlerini, güzellerin güzelliğine rehin bıraktığını söyler:

Darîr'ün hûd gözi yokdur nedendür
Ki hûblar görkine ol mürtehendür⁶⁹ (310/23)

Sultan Berkuk'u beş sene boyunca göremeyişini de, ayın gözsüze yüzünü göstermemesi olarak değerlendirerek sanatlı bir söyleyişte bulunur:

Biş yıl oldı ki görmedi Gözsüz
Ol ki bu şi'r anun fesâhatıdur
Yüzini gözsüze mi gösterür ay
Gözsüzün bî-hûde şikâyetidür⁷⁰ (292/35-36)

Gözsüz kelimesini çoğu zaman hem mahlas olarak hem de gerçek anlamıyla kullanarak hüsn-i tahallus yapan Darîr'in, şiirlerinde çoğu zaman gözlerinin görmediğinden yakındığını ve gözlerinin açılması için Allah'a yalvardığını görürüz:

⁶⁷ Egüz, *a.g.t.*, s. 462.

⁶⁸ Egüz, *a.g.t.*, s. 527.

⁶⁹ Egüz, *a.g.t.*, s. 934.

⁷⁰ Egüz, *a.g.t.*, s. 898.

Darîr'dür bu sözi şerh iden gözi görmez
 Ümîd[i]dür kim ide gönlini Hudâ rûşen⁷¹ (274/30)

***

Darîr'ün gözini sen aç İlâhî
 Ki gözsüzlükden ol miskîn oldi⁷² (278/23)

***

Vire Gözsüz'e gözi görmek-içün
 Delîl ola hakı bildürmek-içün⁷³ (215/13)

O, bazen de Hz. Muhammed'in ayağının tozunu gözlerine çekerek körlükten kurtulmak ister:

Bulsa-y-ıdı Gözsüz anun tozını
 Tûtîyâ çekeydi iki gözine⁷⁴ (94/5)

***

Hâlıkâ Perverdigârâ Râzıkâ
 Dün ü gün yalvaruram sen Hâlık'a

Gözsüz'e anun ayağı tozını
 Rûzî kıl kim Gözsüz aç gözini⁷⁵ (247/9-10)

***

Bu Darîr'ün gözlerine tûtîyâ
 Eseri ola ayağı tozınun⁷⁶ (338/14)

Buna rağmen kimi zaman da halinden şikâyetçi olmadığı, beden gözü görmese de gönül gözü gördüğü için haline şükrettiği görülür. Zira o, gözleri görmese de gönlünün ışığı ile yolunu bulan bir kimsedir. O bu durumu,

Gör Darîr'i gözlüler gibi yürir
 Gözlü gibi yürür ü kendü Darîr

⁷¹ Egüz, *a.g.t.*, s. 849.

⁷² Egüz, *a.g.t.*, s. 858.

⁷³ Egüz, *a.g.t.*, s. 714.

⁷⁴ Egüz, *a.g.t.*, s. 521.

⁷⁵ Egüz, *a.g.t.*, s. 780.

⁷⁶ Egüz, *a.g.t.*, s. 983.

Şol-durur kim gönlinün yahtusu var
Hem ezelden ez-kader bahtusu var⁷⁷ (267/10-11)

***

Gözsüz'ün gözsüzlüğü 'ayb olmaya
Gönli içinde var-ısa gevheri⁷⁸ (283/33)

***

Darîr gözsüz-ise gönline virildi gözi
Resûl medhin eydür nedîm-i 'âlemdür⁷⁹

beyitleriyle ifade eder. Onun gönlünün aydınlığının sebebi, kalbindeki Peygamber aşkıdır. Bu sebeple, gözüne sürme çekmeye ihtiyaç duymaz:

Resûl nûrı-y-ıla gönüller aydın olduğuyçun
Gözine çekmedi sürme vü tûtâyâ bir mîl⁸⁰ (238/29)

***

Gözsüz'e peygamberün sevgüsüdür
Kim gözine kuhl-ı dârû oldı şâf⁸¹ (440/14)

Darîr, kör olmasına rağmen, etkili sözler söyleyebilmesini ve halkın teveccühüne mazhar olmasını da gönlünün aydınlığına bağlar. Sözleri onun gönlünün uyanık olduğuna delildir:

Darîr gönlün gözi gördüğü-içün
Sözün sûzından oldılar müzevvak⁸² (404/15)

***

Gözinün nûrı yog-ısa Darîr'ün
Velî gönli münevverdür hemîşe⁸³ (431/13)

***

Bu Gözsüz'den iğen turfa nişândur
Ki gözsüzdür dili dür-feşândur

⁷⁷ Egüz, *a.g.t.*, s. 825.

⁷⁸ Egüz, *a.g.t.*, s. 870.

⁷⁹ Altun, *a.g.t.*, s. 196.

⁸⁰ Egüz, *a.g.t.*, s. 762.

⁸¹ Egüz, *a.g.t.*, s. 1161.

⁸² Egüz, *a.g.t.*, s. 1093.

⁸³ Egüz, *a.g.t.*, s. 1139.

Nedendür gönli uyanuktur anun

Sözi uyaklığa danuktur anun

Anunçün kim dirilmedi müzevver

Olupdur lâ-cerem gönli münevver⁸⁴ (444/8-10)

Darîr, bu sayede eserler yazarak şöhret bulmuş ve siyeri sayesinde memleket memleket dolaşmıştır:

Yüridi ilden ile sîresin söylemege

Darîr adı[nı] vü gözsüzlüğü şî'âr itdi⁸⁵ (473/24)

Bununla birlikte bazen Darîr'in kendisine “gözsüz” diye seslenerek, “gözlü sözlerini bırak” dediğini görürüz. Bu, daha çok onun şiiri sonlandırarak nesir kısmına, yani asıl konuya dönmek istediğinde izlediği bir yoldur:

Darîr'e eydün i gözsüz ko gözlü sözlerini

Ki gözlü gördüğünü söylemedi şerh kılup⁸⁶ (223/15)

***

Resûl siyerine dön sen yine söze girgil

Ko gözsüzâne hayâlât[ı] i derûnı safâ⁸⁷ (286/40)

Görüldüğü gibi Darîr, şiirlerinde kendi körlüğüne de değinmekte, zaman zaman bu durumundan şikâyet edip gözlerinin açılması için Allah'a yalvarmakta, zaman zaman da gönül gözü gördüğü için bununla teselli bulunmaktadır.

S o n u ç

Darîr, eserlerinde bazen doğrudan bazen de dolaylı olarak hayatı hakkında ipuçları verir. Sadece hayatını değil, duygularını ve düşüncelerini de eserlerine yansıtaktan çekinmez. Gözlerinin görmemesi onun hem hayatına hem de eserlerine tesir etmiştir. Kullandığı mahlaslarla dahi körlüğüne

⁸⁴ Egüz, *a.g.t.*, s. 1170.

⁸⁵ Egüz, *a.g.t.*, s. 1220.

⁸⁶ Egüz, *a.g.t.*, s. 730.

⁸⁷ Egüz, *a.g.t.*, s. 881.

vurgu yapan Darîr'in görme ve körlükle ilgili düşünceleri, daha çok eserlerinin nazım kısımlarında karşımıza çıkar. Zira o eserlerinin nesir kısımlarında çoğunlukla konuyu anlatmaya önem verirken, şiir kısımlarında okuyucusu, daha doğrusu dinleyicisiyle samimi bir diyaloga girmeyi tercih eder. *Sîretü'n-nebî* ve *Fütûhu'ş-Şâm* adlı eserlerinin telifi tercüme mahiyetinde olmaları ve bu eserlerin şiir kısımlarının tamamen Darîr'e ait olmasının da bunda rolü vardır. Hal böyle olunca Darîr, görme ve körlükle ilgili duygularını ve düşüncelerini şiirle aktarma yoluna gitmiştir.

Darîr'in özellikle *Sîretü'n-nebî* adlı eserinde görme ve körlükle ilgili pek çok benzetmeye ve sanatlı söyleyişe rastlanır. *Fütûhu'ş-Şâm*'da bile az da olsa bu tür benzetmeleri bulmak mümkündür. *Kıssa-i Yûsuf*'ta ise Hz. Yakub'un kör olması hadisesi anlatılmasına rağmen, görme ve körlük ile ilgili unsurlara pek yer verilmemiştir.

Darîr'in görme duygusu ile ilgili söyleyişlerinde genelde mecaz yoluyla anlatımı tercih ettiği görülür. Gözü, batınî ve zahirî göz olarak ikiye ayıran şair, daha çok batınî göz üzerinde durmuş ve batınî gözün ya da gönül gözünün özelliklerinden bahsetmiştir.

Darîr'in körlükle ilgili ifadelerine baktığımızda ise onun hem genel olarak körlükten hem de özel olarak kendi körlüğünden bahsettiğini görürüz. O, körlüğü daha çok gönül gözünün görmemesi şeklinde ele almış ve dinî bir perspektifle Hz. Muhammed'e inanan ve Müslüman olanları "gözlü", "gönül gözü aydın"; Hz. Muhammed'in peygamberliğini inkâr eden ve küfürde kalanları ise "gözsüz", "gönül gözü karanlık" olarak vasıflandırma yoluna gitmiştir. Darîr'in kendi körlüğünden bahsettiği beyitlerde ise iki farklı söyleyiş dikkat çeker. Şair, bazen gözleri görmediği için kendini "miskin" olarak görür ve gözlerinin açılması için Allah'a yalvarır, Peygamber'in ayağının tozunu gözüne sürme diye çekerek körlükten kurtulmayı arzular. Bazen de gönlünün aydınlığının gözlerinin karanlığının önüne geçtiğini düşünür ve gönül gözü gördüğü için kendini talihli sayar.

Sonuç olarak Darîr'in kendi hayatında yaşadığı bir durum olan körlüğü, eserlerine de yansıttığını, mahlas olarak "kör" anlamına gelen "Darîr" ve "Gözsüz" kelimelerini kullanmasının da bunun bir delili olduğunu ve eserlerinin özellikle manzum bölümlerinde körlükle ya da gözle ilgili pek çok hususa yer verdiğini söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- ALTUN, Nesrin, Erzurumlu Darîr'in Fütûhu's-Şâm Tercümesi: Giriş-Metin-Açıklamalı Dizin, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1996.
- ÂŞIK PAŞA, Garib-nâme (Tıpkıbasım, Karşılaştırmalı Metin ve Aktarma), Haz. Kemal Yavuz, TDK, İstanbul, 2000.
- DARÎR, Erzurumlu Mustafa, Sîretü'n-nebî, TSMK Koşuşlar Bölümü No: 993.
- EDİB AHMED B. MAHMUD YÜKNEKİ, Atebetü'l-hakâyık, Haz. Reşid Rahmeti Arat, TDK, Ankara, 2006.
- EGÜZ, Esra, Erzurumlu Darîr'in Sîretü'n-nebî'sinde Yer Alan Türkçe Manzumeler (İnceleme-Metin), Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013.
- MEVLANA, Mesnevi, Çev. Veled İzbudak, C. III, MEB, İstanbul, 1988.
- TATÇI, Mustafa, Yunus Emre Divanı, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78411/yunus-emre-divani.html>
- YAVUZ, Kemal, Gülşehrî'nin Mantıku't-tayr'ı (Gülşen-nâme) -Metin ve Günümüz Türkçesine Aktarma-, C. I, Kırşehir Valiliği Yay., Ankara, 2007.

“SIGHT AND BLINDNESS IN ERZURUMLU MUSTAFA DARIR’S WORKS”

Abstract

Erzurumlu Mustafa Darir was a poet and writer who lived in the 14th century, when classical Turkish literature first emerged. Though Darir’s work also includes *Sîretü’n-nebî*, *Kıssa-i Yûsuf (Yûsuf u Züleyhâ)*, *Fütuhu’s-Şam Tercümesi* and *Yüz Hadis Yüz Hikaye*, his major and most well-known text is *Sîretü’n-nebi* which narrates the life of the prophet. Nearly a hundred copies of this book are held in libraries worldwide. Because he was blind, he has used the poetic appellations “Darir”, “Dariri” and “Gözsüz” (trans. blind). Furthermore Darir used many images and metaphors about eye and vision. He preferred metaphorical expressions about blindness. Though he mentioned about physical eyes, he focused on the spiritual eye or eye of the heart. Also he wrote about blindness and his own blindness. But the term “blindness” very often refers to “the blindness of the heart” in his works. This article aims to classify and evaluate the ocular elements in Darir’s works.

Keywords

Erzurumlu Mustafa Darir, Classical Turkish literature, Turkish literature in the 14th century, diwan poetry.